

Martin Walton

# BLEST PRACTICES

Rede ter gelegenheid van het afscheid van Martin Walton

8 november 2019



Protestantse Theologische **Universiteit**

## BLEST PRACTICES

Ik wend mij naar het licht  
dat lang afwezig was  
het heeft op mij gewacht

*Marijke van Hooff<sup>1</sup>*

*Geachte mevrouw de Rector, leden van het bestuur van Stichting Deo Volente, leden van het curatorium van de bijzondere leerstoel geestelijke verzorging, studenten, collega's, familie, vrienden en belangstellenden.*

### **Het wachtend licht**

Het woord licht in het gedicht hierboven spreekt tot de verbeelding. Vanuit het perspectief van wie over de afwezigheid van het licht spreekt zou te verwachten zijn dat het de ik-figuur is die gewacht heeft. In plaats daarvan wordt gesproken over het wachten van het licht. Hoe de afwezigheid van het licht en de huidige wending tot het licht met elkaar samenhangen wordt niet verteld. Alleen dat het licht gewacht heeft. Wat dat wachten teweeg brengt bij degene die zich tot het licht wendt, weten wij niet, maar daar straalt iets uit.

Het gedicht helpt mij om bepaalde interacties te duiden die ik in onderzoek naar geestelijke verzorging tegenkom, in interviews met cliënten in de GGZ en in case studies. Centraal in mijn duiding staat de titel van deze rede: 'blest practices'.<sup>2</sup> In het case studies onderzoek bespreken wij min of meer geslaagde voorbeelden van geestelijke verzorging om criteria voor goede praktijken te ontwikkelen, om te zijner tijd van 'best practices' te kunnen spreken. Dat ik behalve van 'best practices' ook van 'blest practices' spreek is geen grap. Ofwel een grap op de manier waarop het woord 'gein' samenhangt met het woord 'genade'. Want met de term 'blest practices' wil ik op voorbeelden wijzen waarin sprake is van een cadeau, iets genadigs, gratuite, iets van zegen, iets van licht dat gewacht heeft. Om dat te verduidelijken zal ik vanmiddag op een aantal vragen ingaan:

1. Wat zijn practices, praktijken?
2. Wat zijn good practices en best practices in geestelijke verzorging?
3. Wat zijn voorbeelden van good practices in geestelijke verzorging?
4. Wat zijn blest practices en wat betekent in dit geval 'zegen'?
5. Hoe verhouden best en blest practices zich tot elkaar?

De volgorde zal ik losjes hanteren. Ik wil ook een denkoefening doorlopen door middel van een verhaal, min of meer in de stijl van een Chassidisch verhaal geschreven. Het is geen Chassidisch verhaal. Het is een denkvorm die mij net als het gedicht helpt bij mijn duiding.

### **De rebbetzin van Bereza**

Op een reis naar Kobryn overnachten twee jonge leerlingen van Rabbi Tov uit Kosava in Bereza. Zij hebben een opdracht om Rabbi Sjmeychl te begroeten met een vraag van Rabbi Tov: 'Waarom heeft God de schepping op de zevende dag gezegend, aangezien God van alles heeft gezien dat het goed was?' Wanneer de twee leerlingen bij het huis van Rabbi Sjmeychl aankomen, vertelt de rebbetzin, de vrouw van Rabbi Sjmeychl, dat haar man de dag daarvoor op reis is gegaan, juist in de richting waar de leerlingen vandaan zijn gekomen. Hij zal pas de volgende dag terugkeren.

De teleurstelling van de leerlingen is groot, want zij moeten verder reizen. De rebbetzin zegt toe hun groeten over te brengen. De leerlingen bedanken haar maar voegen eraan toe dat zij opdracht hebben om Rabbi Sjmeychl een vraag voor te leggen. De rebbetzin antwoordt dat als de vraag persoonlijk is, die uiteraard moet wachten, maar dat de leerlingen anders de vraag alvast aan haar mogen doorgeven. De leerlingen weten niet of dat wel gepast is, maar na enige aarzeling delen zij de vraag aan haar mee. 'De vraag die Rabbi Tov heeft meegegeven, luidt als volgt: 'Waarom heeft God de schepping op de zevende dag gezegend, aangezien God van alles heeft gezien dat het goed was?' Als de rebbetzin de vraag heeft herhaald, zeggen de leerlingen dat zij op de terugweg nogmaals in Bereza zullen komen en naar het antwoord van Rabbi Sjmeychl vragen.

Terwijl de leerlingen zich van haar afwenden, merkt de rebbetzin op dat het niet vast staat dat zij, wanneer zij op hun terugweg weer in Bereza komen, Rabbi Sjmeychl wel zullen aantreffen, ook niet of hun terugweg daadwerkelijk over Bereza zal voeren, en zelfs niet of zij naar Kosava terug zullen keren. De leerlingen keren zich weer om en kijken de rebbetzin verschrikt aan. In alle rust vraagt zij aan de leerlingen of zij op het antwoord op hun vraag willen wachten, of nu al een antwoord willen. Deze vraag brengt hen in verwarring. Hoe kan de rebbetzin het antwoord meegeven, als zij de vraag nog niet aan Rabbi Sjmeychl heeft voorgelegd? Zij blijven zwijgen, omdat zij twijfelen of zij er goed aan hebben gedaan de vraag met haar te delen. Omdat de leerlingen noch ja, noch nee zeggen, begint de rebbetzin met antwoorden.

'Wanneer God ziet dat alles wat geschapen is, goed is, *tov*, dan is het geschikt,<sup>3</sup> *tov*, in relatie tot dat waar het voor geschapen is. De zee is niet goed voor het kruipende gedierte maar voor de vissen, de lucht niet voor de vissen maar voor de vogels. Het grote licht wordt aan de dag geschonken en het kleine licht aan de nacht. Zo is de mens geschapen tot beeld en gelijkenis van God, mannelijk en vrouwelijk, elkaar tot hulp en tegenover. Zoals de mensen elkaar tot zegen gegeven zijn, zo rust het geschenk van Gods zegen op heel de schepping, het ene is het andere tot zegen gegeven. Dat de hele schepping voor Gods aangezicht mag bestaan en tot zegen zijn, daartoe heeft God de schepping gezegend. Moge God jullie daartoe zegenen op jullie reis.

Andermaal zijn de leerlingen in verlegenheid gebracht, niet wetend of zij in staat zullen zijn dit antwoord aan Rabbi Tov over te brengen. Zij vragen echter wat anders: 'Hoe weten wij dat dit antwoord van Rabbi Sjmeychl is en niet van u zelf, of van een ander?' De rebbetzin antwoordt, 'Als ik zeg van Rabbi Sjmeychl, wie kan er zeker van zijn, dat ik mijn eigen gedachten niet aan hem toeschrijf? Als ik zeg dat het van mij is, wie zal dat geloven van een eenvoudige rebbetzin? Vraag daarom aan Rabbi Tov, of het antwoord geschikt is in relatie tot de vraag waar het voor geschapen is én of het uitnodigt tot een wedervraag.

## **Practices: good, better, best**

Een praktijk is een samenhangend patroon of netwerk van observaties, interacties, interventies, reflecties, motivaties, intenties en effecten met het oog op een bepaald goed.<sup>4</sup> Mensen doen iets met een reden, een doel en een uitkomst. De vraag van het Case Studies Project is: wat doen geestelijk verzorgers, met welke redenen en met welke uitkomst? Voorbeeld: een geestelijk verzorger verricht een ritueel om een ander te helpen om een traumatische ervaring achter zich te laten zodat de persoon zich emotioneel en existentieel vrijer kan verhouden tot het gebeurde, tot zichzelf en tot God, en het leven weer kan oppakken. Die praktijk van begeleiding, rituele vormgeving en symbolische verwijzing is op een bepaald goed gericht,<sup>5</sup> zoals herstel, een nieuw leven opbouwen of, in een ander geval, in rust kunnen sterven.

Een ‘good practice’ is een praktijk die aantoonbaar representatief, effectief en verantwoord is met het oog op het doel en het na te streven goed én die van een theoretische onderbouwing is voorzien.<sup>6</sup> Met behulp van de theorie kunnen wij de praktijk begrijpen, zo mogelijk verbeteren en er met anderen over communiceren. Een ‘best practice’ is een praktijk die zich voorlopig bewezen heeft als effectiever, aanvaardbaarder en misschien ook goedkoper dan andere manieren van doen. Een pelgrimage naar Santiago de Compostela kan helpen om een nieuw hoofdstuk in het leven te beginnen. Een spirituele autobiografie schrijven of ritueel brieven verbranden vraagt een andere inspanning met wellicht een vergelijkbaar maar toch ander resultaat. Met dank aan de rebbetzin van Bereza formuleer ik dan dat een goede praktijk er één is die geschikt is in relatie tot de vraag, of behoefte, met het oog waarop zij ontstaan is én die geschikt is tot het uitnodigen tot een vervolg.

## **Effecten van geestelijke verzorging**

Er zijn enige aanwijzingen dat geestelijke verzorging in een terminale of palliatieve fase tot minder gebruik van medische zorg leidt en als gevolg daarvan tot minder medische kosten.<sup>7</sup> Door contact met de geestelijk

verzorger kunnen mensen ontspanning en een lager stressniveau ervaren én door bezinning het stervensproces toelaten, waardoor zij minder aanspraak maken op pijnbestrijding en op twijfelachtige medische en levensverlengende verrichtingen. Het is problematisch om van acceptatie of aanvaarding van het sterven te spreken, maar er gebeurt toch iets waardoor mensen het sterven geruster tegemoet leven. Dat betekent in sommige gevallen evengoed dat zij eerder doodgaan, wat op zichzelf niet een doel is van medisch handelen, noch van geestelijke zorg. Mij interesseert hier wat er gebeurt in dat toelaten of die overgave.

## ***Case study: ‘Esthetisch counselen’***

Een voorbeeld uit het Case Studies Project.<sup>8</sup> Op een oncologische afdeling van een algemeen ziekenhuis begeleidt een mannelijke, humanistische geestelijk verzorger een vrouw, ‘Marianne’, van in de zestig die met het einde van haar leven geconfronteerd wordt. Marianne voelt zich verbonden met haar naasten, met kunst en cultuur en hecht aan het behoud van eigen regie. Zij is onrustig vanwege een overvloed aan gedachten en heeft vragen over leven en dood. De geestelijk verzorger stelt als doel haar te helpen de vele gedachten te ordenen met behulp van een model van stervenskunst.<sup>9</sup> Na enige gesprekken spiegelt de geestelijk verzorger haar eenzaamheid met behulp van de reproductie van een schilderij. Haar verlangen naar helderheid en klaarheid wordt gespiegeld in een gedicht. In de onderzoeksgemeenschap hebben wij dat ‘esthetisch counselen’ genoemd. Deze interventie, samen met een gesprek over ‘het raadsel van het bestaan’ (de term wordt door de geestelijk verzorger ingebracht) bevorderen in Marianne de innerlijke ruimte om los te laten en in de tijd die haar rest bezig te zijn niet met van alles te willen regelen maar met betekenisvolle momenten met haar geliefden.

Op een gegeven moment merkt Marianne op dat de gesprekken met de geestelijk verzorger voor haar werken als ‘het lezen van een goed boek of een mooie wandeling op de hei’. Die uitspraak past goed bij haar eigen esthetisch gevoel en bij het esthetisch counselen. Door het contact met de geestelijk verzorger ervaart zij ook een ‘soort rust’ en bevestiging. In de

confrontatie met haar broosheid en met het raadselachtige bestaan noemt Marianne het contact met de geestelijk verzorger een 'cadeau'.

Het woord 'cadeau' is opmerkelijk. Want de methodische en doelgerichte begeleiding door de geestelijk verzorger is door het ziekenhuis beschikbaar gesteld. En het loslaten kost haar veel inspanning. Wat is dan het cadeau dat Marianne toevalt? De geestelijk verzorger heeft haar, bij wijze van spreken, tot een wandeling op de hei uitgenodigd vanwege de onrust en de vele gedachten, maar de weg is een omweg. Want de wandeling verlicht geen pijn, verlengt geen leven, geneest geen kanker, vermindert niet het aantal gedachten, neemt de onrust niet weg, geeft haar, kortom, niets in handen. Wat dan wel? Het maakt een nieuwe verhouding tot haar zelf en tot haar situatie mogelijk. Het is betekenisvol, het brengt wat teweeg, juist omdat het als een cadeau ervaren wordt.

#### ***Case study: 'Plaatsbekleding'***

Tweede voorbeeld.<sup>10</sup> Een katholieke moeder van een volwassen man, 'Cor', met een verstandelijke beperking en een ernstige vorm van autisme vraagt of haar zoon zondags naar de kerkdienst kan. Omdat een bezoek aan de kerkdienst te veel onrust bij hem teweeg zou brengen, wordt besloten dat de, overigens protestantse en vrouwelijke, geestelijk verzorger op zijn kamer een ritueel op maat aanbiedt met kaars, klankschaal, vredeswens, matses, gebeden en muziek uit de telefoon van de geestelijk verzorger. Intussen is moeder overleden maar een keer per maand komt de geestelijk verzorger nog steeds bij Cor voor het ritueel van breken en delen.

Omdat video-observaties in de instelling niet ongebruikelijk zijn laat de geestelijk verzorger, met toestemming van familie en begeleiders, het ritueel eenmalig opnemen en door een Video Interactie Begeleidingscoach, VIB genoemd, bekijken. De VIB constateert dat Cor bij binnenkomst gespannen en onrustig is, veel wiebelt en fladdert. Bij de vredeswens ontstaat oogcontact waarna hij zich veiliger lijkt te voelen. Er is handcontact bij het gebed waarbij hij rechtop gaat zitten en in staat is om te focussen. Bij het 'Weesgegroet' ademt hij langdurig uit, alsof hij stoom afblaast. Tijdens

het lied begint Cor weer te bewegen, pakt niet de aangeboden hand van de geestelijk verzorger, maar pakt zijn stoel vast, gaat recht zitten en laat een gie-klank horen, die de VIB als een vorm van ontlading interpreteert. De VIB constateert ten slotte dat Cor binnen een half uur van een heel hoog spanningsniveau naar een vrijwel ontspannen toestand gaat. Dit gebeurt, concludeert de VIB, door een voor hem duidelijk ritueel waarbij de geestelijk verzorger rust uitstraalt, regie neemt en afstemt op de cliënt.

Voor het aanbieden van het ritueel was er in het begin geen vraag van Cor en geen zorgindicatie. Er was alleen een godsdienstig gemotiveerd verzoek van de moeder. Het effect van het ritueel leidt er evenwel toe dat men achteraf kan vaststellen dat het wenselijk is, ofwel geïndiceerd, om in deze vorm geestelijke zorg aan te bieden. Of een ander ritueel of een geheel andere activiteit ook tot ontspanning bij Cor zou kunnen leiden is niet vast te stellen. Wij hebben alleen dit ritueel, de uitvoering door de geestelijk verzorger en de uitwerking op Cor.

Wij kunnen het ritueel en de uitwerking ervan wel vergelijken met andere case studies met daarin een ritueel op maat. Hans is een veteraan met post traumatische stress stoornis en moral injury.<sup>11</sup> Een ritueel helpt hem om iets met God recht te zetten en om erkenning te vinden voor het gevoel dat hij zelf ook slachtoffer is. Het gevolg is meer rust van binnen en afname van agressief gedrag.

Mevrouw Bosch is een vrouw met dementie die last heeft van herinneringen aan haar gewelddadige vader.<sup>12</sup> Het ritueel, met onder andere het verbranden van briefjes, leidt tot afname van onrustig gedrag en tot minder geobsedeerd praten over de vroegere gebeurtenissen. Het effect is tijdelijk maar doordat het ritueel een paar keer herhaald wordt, is het verband tussen het ritueel en het effect goed gedocumenteerd.

Wat brengt een ritueel teweeg? Pijnverlichting, gedragsverandering, rust en ontspanning. Wat maakt esthetisch counselen mogelijk? Loslaten en het kunnen nemen van beslissingen over verdere behandeling. Dat zijn zichtbare en tastbare uitkomsten, die wij in het case studies project toenemend kunnen beleggen.

## Geschenk

Dit lijkt een goede plek om te stoppen: geestelijke verzorging maakt een concreet verschil dat geobserveerd en beschreven kan worden. Mijn vraag vanmiddag is echter: hoe duiden wij dit? Daarbij helpt het woord ‘cadeau’. Het woord ‘cadeau’ heeft een contingente betekenis. Wat is contingentie? Volgens het woordenboek betekent contingentie ‘toevalligheid’. Dat roept de connotatie van willekeur of lotgeval op. Zo wordt onder contingentie vaak het overvallen worden door lijden, ziekte, crisis of dood verstaan. Contingentie, formuleert Scherer-Rath breder, is “een ervaring dat alles ook anders had kunnen zijn, dat de situatie mogelijk maar niet noodzakelijk is.”<sup>13</sup> Niet alleen het bedrukkende valt ons toe, ook het alledaagse, het onverwachte en het sublieme.

Het cadeau dat Marianne toevalt, de ontspanning die Cor ervaart, de vergeving en erkenning bij Hans en de verlichting bij mevrouw Bosch zijn eveneens contingent. In deze voorbeelden gaan deskundige begeleiding door een geestelijk verzorger, concrete uitkomsten én ervaringen van gratuïteit hand in hand. Deze good practices bieden iets genadigs, iets waarin mensen tot rust komen, tot loslaten, tot zichzelf, tot God, tot hun geliefden, tot iets dat als een cadeau ervaren wordt. Dat maakt van deze good practices – in mijn termen – blest practices.

De voorbeelden kunnen vergeleken worden met wat cliënten in de GGZ vertellen over de betekenis van geestelijke verzorging voor hen<sup>14</sup>: bij je kern komen, verbinding vinden met jezelf, God vinden, je mens voelen, eigenwaarde ervaren, je zelf kunnen zijn, gezien en geaccepteerd worden zoals je bent. ‘Wat voor zin heb ik?’ vraagt de een aan de geestelijk verzorger. Een ander zegt: ‘Die heeft zin gegeven aan mijn gehandicapte bestaan.’ De een noemt als uitkomst: ‘Ik kan weer naar muziek luisteren.’ Een ander: ‘Het leven kunnen zien als een geschenk.’ Opnieuw dat cadeau, nu niet als typering van de interacties met de geestelijk verzorger, maar als een uitkomst van geestelijke verzorging.

## Theologische methode

Met betrekking tot de theologische methode wil ik één ding duidelijk stellen. Een vergelijking van de ene ervaring met de andere ervaring wil niet zeggen dat ze dezelfde ervaring zijn. Ik beweer niet dat een esthetische ervaring van een cadeau in wezen hetzelfde is als een religieuze ervaring van vergeving door God. Dat kunnen wij niet weten. Het gegeven dat onze ervaringen altijd geïnterpreteerde ervaringen zijn staat een dergelijke vereenzelviging in de weg. Mijn benadering is die van de gelijkenis. Ik zie structurele en terminologische gelijknissen in de beschreven interacties en ervaringen. Dat probeer ik te duiden. Maar het spreken van een gelijkenis, of van parallellen tussen meerdere ervaringen, is niet een vereenzelviging van die ervaringen. Een gelijkenis leeft van vergelijkbaarheid én verschil. Het vak geestelijke verzorging ook.

## Gratuïteit

In zijn boek *Gerechtigheid om niet. Reflecties op het boek Job* schrijft Gustavo Gutiérrez over de liefde van God, die niet bepaald wordt door een geheel van oorzaken en gevolg, maar door vrijheid en spontaniteit. Zo kunnen mensen zich helemaal en onvoorwaardelijk realiseren: zonder betaling of tarieven, zonder verplichtingen die van buiten komen en zonder het beantwoorden aan de ander tot een verplichting te maken. Dat is de betekenis van het ‘om niet’. Job, die het gestalte van de lijdende verbeeldt, vraagt op het einde niet meer ‘Waarom ik?’ of ‘Waar heb ik dit aan verdiend?’ Hij beseft dat de lotgevallen ook hem kunnen toevallen. Hij is geen uitzondering. Tegelijk ontstaat bij Job, juist in de harde confrontatie met God zelf, het besef van een spontane liefde, van een cadeau, dat hem eveneens toevalt. Gutiérrez noemt dit een blikrichting vanuit de gratuïteit, van wat om niet gegeven en ontvangen wordt.<sup>15</sup>

In haar boek *Van zichzelf bevrijd. Levinas over transcendentie en nabijheid* stelt Renée van Riessen in het spoor van Levinas en Ginzberg de vraag, “Kunnen wij loskomen en bevrijd worden van de onverklaarbare last die op ons drukt doordat wij *belast* zijn met het vragen naar onszelf?”

Ginzberg en Levinas verbinden deze vraag, niet alleen met andere mensen die wij daarvoor nodig hebben, maar ook “met de tussenkomst van iets dat ze als ‘God’ benoemen.” Deze benoeming hangt samen met “de mogelijkheid om jezelf op een afstand te zien, een mogelijkheid die het gevolg is van de ‘ruimte’ die de gedachte aan God ons schept.”<sup>16</sup>

Nu is het contrast tussen de formulering van Gutiérrez ‘zichzelf realiseren’ en die van Van Riessen ‘bevrijd worden van zichzelf’ groot. Van Riessen spreekt over transcendentie, Gutiérrez over gratuïteit, maar gemeenschappelijk is het aangesproken worden door een stem van buiten die een nieuwe verhouding tot het zelf mogelijk maakt, gekenmerkt door vrijheid en verantwoordelijkheid. Over de verschillen in formulering is meer te zeggen, maar voor nu duid ik de term gratuïteit als een ruimte van vrijheid en spontaniteit waarin men een nieuwe houding tot zichzelf vindt.<sup>17</sup>

Gevolg daarvan is een nieuwe verhouding tot de situatie waarin men zich bevindt. Tijdens een wandeling op de hei neemt men afstand van het alledaagse leven, en van zichzelf, en komt men tegelijk dichterbij zichzelf. De confrontatie met lijden, of met een vreemdeling, kan als bedreiging van het zelf ervaren worden én tegelijk nieuwe perspectieven op het zelf openen, nieuwe ervaringen met het zelf. Er is sprake van inspanning maar ook van een tussenkomst die niet als een product van verdienste of prestatie ervaren wordt. Deze mogelijkheid van een nieuwe verhouding tot zichzelf en tot de dingen, deze gratuïteit, kent nu de structuur van zegening.

## Zegen

Waarom zegent God de schepping, als die volgens Gods eigen waarneming al goed is? In de zegen ligt een erkenning van de contingentie van de dingen – anders is er geen aanleiding voor een zegen – en daarin van de gratuïteit van God tot de wereld en tot mensen. Het had er allemaal ook niet kunnen zijn, maar het is ons gegeven. In deze contingentie, in deze gratuïteit, ligt enerzijds de erkenning van de broosheid van het bestaan besloten, kwetsbaarheid, breekbaarheid, het besef dat men kan

vallen of falen. Anderzijds en tegelijkertijd komen vitaliteit en creativiteit aan het licht, de mogelijkheid van transformatie en transcendentie, nooit vanzelfsprekend, telkens weer als een geschenk.<sup>18</sup> Contingentie en transcendentie veronderstellen elkaar. Te midden van het goede leven kan iets breken. Te midden van de scherven, van de verwonding of van de terminale fase, kan iets nieuws, iets onverwachts ontstaan. De zegen legt deze contingente structuur van het menselijke bestaan bloot en vraagt, of verlangt, naar het gratuïteit.

Zegening is een gebed en wel een gekwalificeerd gebed.<sup>19</sup> In de zegen ligt de focus niet zo zeer op hetgeen waarvoor gebeden wordt, maar op de persoon die wordt gezegend. In het gebed kun je uitspreken: Geef hem kracht. Of inzicht. In de zegen spreekt men uit: Zegen *haar* met goedheid, *hem* met nabijheid. Grammaticaal gesproken is er een omkering in de verhouding van lijdend en meewerkend voorwerp. In het gebed wordt iets voor iemand gevraagd. In de zegen wordt iemand in de relatie gezet en daarmee in de gratuïteit. Het is eerder een toevertrouwen of een toekenning dan een vraag.<sup>20</sup> Wees gezegend. Bless you. Ook wanneer er gevolgen of materiële zaken aan toegevoegd worden, blijft de gerichtheid van de zegen op de persoon zelf. Dat zij tot haar bestemming mag komen. Dat hij zich geborgen mag weten. Dat ieder mag bestaan in een nieuwe, gratuïteit verhouding tot zichzelf en anderen, tot de situatie en tot God, van zichzelf bevrijd en tot zichzelf gekomen.

## Blest practices

Deze fundamentele ervaring van gratuïteit, van het cadeau, van geraakt worden door een licht dat gewacht heeft, heeft een uitwerking op het functioneren van mensen, op hun gedrag: ontspanning, afzien van behandeling, opnieuw beginnen met leven. Dat betekent dat deze fundamentele ervaring en deze functionele uitwerking geen concurrenten van elkaar zijn, al zijn zij niet noodzakelijk of causaal met elkaar verbonden. Ook hun relatie is contingent. Want de betekenis van het cadeau ligt in het cadeau zelf en niet in een instrumenteel gebruik ten einde een bepaald doel of functionele gedragsverandering te bewerkstelligen. Wel kan er in

de context van geestelijke zorg naar het gratuite verwezen worden, want onder het functioneren, achter het gedrag en in de beleving gaan vaak fundamentele ervaringen met contingentie schuil, van verlies en trauma, van bevrijding en gezegend zijn. In de confrontatie met de lotgevallen van het leven én met het oog op vrijheid en gratuïteit blijkt geestelijke verzorging werkzaam te zijn, niet causaal, en toch telkens weer. Geestelijke verzorging, als praktijk en als wetenschap, houdt zich niet alleen met contingentie bezig, maar is, vanuit dit perspectief, zelf een contingente activiteit, een exploratie van wat ons toevalt in goede en kwade dagen, én een oefening in wat mogelijk is, maar niet vanzelfsprekend, aan loslaten en leven, hoop en zegen.

In het weefsel van de zegen komen deze verschillende aspecten bij elkaar. Er is de erkenning van de broosheid en breekbaarheid van ons bestaan, die als toevallig worden ervaren. Én er is de opening naar gratuïteit, het verlangen naar het cadeau dat ons eveneens kan toevallen. Er is enerzijds de focus op de fundamenten, op het geschenk van het leven, op wat een mens is in zijn geschapenheid en in haar gezegend zijn. En, anderzijds is er aandacht voor het functioneren, voor gevolgen en gedrag, voor beleving en belichaming.

Een praktijk is goed of geschikt in relatie tot de vraag of behoefte waar zij op antwoordt én met het oog op het uitnodigen tot een vervolg. Dat betekent dat iedere praktijk van geestelijke zorg zelf contingent is in relatie tot de context waarin zij voltrokken wordt,<sup>21</sup> niet wetend waar de reis langs gaat en of er sprake zal zijn van aankomst. Dat vraagt afstemming op de betrokken mensen, op hun situatie en daardoor op hun bestaan met alle contingentie en gratuïteit vandien. Dat vraagt binnen de functionele omgevingen waarin geestelijke verzorging aangeboden wordt aandacht voor fundamentele ervaringen. Iedere praktijk van geestelijke zorg geschiedt daarom vanuit de hoop dat er geraakt wordt aan wat mensen als een cadeau kunnen ervaren, als een licht dat gewacht heeft. Zo worden best practices in geestelijke verzorging blest practices.

## Dank

Een woord dat ik niet genoemd heb maar dat wel bij het onderwerp van mijn rede past is dankbaarheid. Dankbaar ben ik voor wat mij in deze functie is toegevallen aan vertrouwen, verantwoordelijkheden en vriendelijkheid.

Dank wil ik aan mijn leermeesters uitspreken: cliënten in mijn jaren als geestelijk verzorger in de GGZ, gemeenteleden in mijn jaren als gemeentepredikant en studenten in mijn jaren als docent. Een geestelijk verzorger is ten eerste leerling en gast bij anderen, heb ik mijn studenten willen bijbrengen. Ik heb het ook zelf mogen ervaren. Er zijn natuurlijk vele anderen van wie ik veel geleerd heb: docenten, collega's, mentoren, vrienden en geliefden. Bij mijn oratie vijf jaar geleden heb ik een aantal genoemd. Er zijn meer bijgekomen.<sup>22</sup>

Dank aan de bestuursleden van Stichting Deo Volente, voor de ondersteuning van de leerstoel, en ook voor jullie betrokkenheid bij geestelijke verzorging vanaf de benoeming van mijn voorganger Johan Bouwer tot en met de recent gelanceerde website geestelijkeverzorging.nl. Dank voor jullie vertrouwen.

Dank aan allen van de PThU in al haar gelederen, bestuurlijk, wetenschappelijk, ondersteunend, voor de elf jaar dat ik, als een laatkomer in de wetenschap, in uw midden mocht werken. Dank voor de goede samenwerking en voor uw aandacht voor het eigene van geestelijke verzorging. Dank voor alle medeleven in tijden van ziekte.

De wereld van geestelijke verzorging in Nederland kent roerige tijden: nieuwe initiatieven, nieuwe werkvelden, nieuwe onderzoeksgelden, grotere diversiteit, grotere complexiteit en tegelijk een nieuwe sfeer van samenwerking tussen onderzoekers en beroepsbeoefenaars. Dank voor alle interactie en samenwerking. Hou de sfeer erin.

Kort geleden las ik een interview met mijn vader dat een jaar voor zijn overlijden in 2005 is afgenomen en dat mij onbekend was. Aan hem werd de vraag gesteld wanneer hij predikant was geworden. Zijn antwoord was niet een moment in de tijd, niet een beslissing die gevallen was, ook niet een roeping die gehoord was. Zijn antwoord was een weefsel van herinneringen uit zijn kinderjaren, uit zijn tijd als soldaat in Europa tijdens



de Tweede Wereldoorlog, van een film, kortom uit zijn hele leven. Ik heb het voorrecht gehad om een vak uit te oefenen, als gemeentepredikant, als onderzoeker, als predikant geestelijk verzorger en als docent geestelijke verzorging waarin naar mijn beleving mijn hele leven mocht meeklinken. Aan allen die dat mogelijk hebben gemaakt en aan allen met wie ik dat leven heb mogen delen, dank.

- <sup>1</sup> M. van Hooff (1992) zonder titel, in: J. Koehoorn (red.), *Wie geen doel heeft kan niet verdwalen*, Deventer: Brinkgreven 1992, 77.
- <sup>2</sup> De schrijfwijze ‘blest’ in plaats van ‘blessed’ is literair, en wat ouderwets, en hier gekozen omdat het visueel dichterbij ‘best’ staat. Vgl. de *Oxford Online Dictionary*, <https://www.lexico.com/en/definition/blest> (17 oktober 2019).
- <sup>3</sup> I. Höver-Johag (1982) ברה, in: G.J. Botterweck & H. Ringgren, *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*, Band III, Stuttgart (o.a.): W. Kohlhammer, 315-339. „Es handelt sich also um „Gutheit für etwas“ mit einem sehr konkreten und greifbaren Beziehungshintergrund.“ (324).
- <sup>4</sup> A. Reckwitz, (2002) “Toward a Theory of Social Practices: A Development in Culturalist Theorizing”. *European Journal of Social Theory* 5(2): 243–63. Beschikbaar op: <https://tinyurl.com/10-1-1-922-8711> (14 juli 2017).
- <sup>5</sup> A. MacIntyre (2011) *After Virtue: A Study in Moral Theory*. London: Bloomsbury.
- <sup>6</sup> K. Kolshus, N. Loumbeva, F. Matras, G. Salokhe & S. Treinen (2013) *Good Practices at FAO: Experience Capitalization for Continuous Learning*. FAO: Rome. Beschikbaar op: <http://www.fao.org/docrep/017/ap784e/ap784e.pdf> (14 juli 2017). Voor een discussie van hoe ‘good practices’ in het kader van het case studies project verstaan worden, zie: M. Walton & J.W.G. Körver (2017) Dutch Case Studies Project in Chaplaincy Care. Description and theoretical explanation of the format and procedures, *Health and Social Care Chaplaincy* 5/2, 257-280.
- <sup>7</sup> G. Fitchett (2017) Recent Progress in Chaplaincy-Related Research, *Journal of Pastoral Care & Counseling* 71(3) 163–175. Fitchett verwijst naar verschillende onderzoeken, o.a. naar: M.W. Rabow, J. Petersen, K. Schanche, S.L. Dibble & S.J. McPhee (2003). The comprehensive care team: A description of a controlled trial of care at the beginning of the end of life. *Journal of Palliative Medicine*, 6(3), 489–499, en T. Balboni, M. Balboni, M.E. Paulk, A. Phelps, A., Wright, J. Peteet, H. Prigerson (2011). Support of cancer patients’ spiritual needs and associations with medical care costs at the end of life. *Cancer*, 117/23, 5383–5391.
- <sup>8</sup> R. Vos (2019) in een nog niet gepubliceerde case study.
- <sup>9</sup> C. Leget (2008) *Van levenskunst tot stervenskunst. Spiritualiteit in de palliatieve zorg*. Tiel: Lannoo.
- <sup>10</sup> M. Termeer (2019) in een nog niet gepubliceerde case study.
- <sup>11</sup> A.L. van Loenen, J.W.G. Körver & M.N. Walton (2017) Case Study of ‘Moral Injury’: Format Dutch Case Studies Project, *Health and Social Care Chaplaincy* 5/2, 281-296.
- <sup>12</sup> J. Zuidema, M. Walton & S.J. Körver (2019) Wordt vervolgd. Een ritueel in de herhaling bij dementie. *Tijdschrift Geestelijke Verzorging* 22/95, 48-53.
- <sup>13</sup> M. Scherer-Rath (2013) Ervaring van contingentie en spirituele zorg, *Psyche & Geloof* 24/3, 184-195.
- <sup>14</sup> M. Walton (2014) *Hoe waait de wind? Interpretatie van geestelijke verzorging door cliënten in de ggz*. Tilburg: KSGV.
- <sup>15</sup> G. Gutiérrez (1987) *Gerechtigheid om niet. Reflecties op het boek Job*, Baarn: Ten Have.
- <sup>16</sup> R. van Riessen (2019) *Van zichzelf bevrijd. Levinas over transcendentie en nabijheid*. Amsterdam: Sjobbolet.

- 
- <sup>17</sup> M. Walton (2013) Gratiïteit en gastvrijheid. De ‘onteigening’ van het pastoraat, *Pastorale Perspectieven* 159, 5-11.
- <sup>18</sup> M. Scherer-Rath (2007) Contingentie en religieus-existentele zorg, *Tijdschrift Geestelijke Verzorging* 10/42, 32.
- <sup>19</sup> W. Homolka (2004) ‘Baruch’ and ‘Beracha’ – Blessing in Judaism, in: D. Goldberg & E. Kessler(ed.): *Aspects of Liberal Judaism. Essays in honour of John D. Rayner on the occasion of his 80th birthday.* London: Vallentine Mitchell, 73-79.
- <sup>20</sup> J.L. Koole: “Het eigenlijke verschil ligt hierin, dat in de voorbede gehóópt wordt op de verhoring, maar dat de zegen belooft en eigenlijk zelfs constateert.” geciteerd in G. van de Kamp (20013) *Zegeningen*, in P. Oskamp & N. Schumann, *De weg van de liturgie. Tradities, achtergronden, praktijk*, Zoetermeer: Meinema, 319. Vgl. J.L. Koole (1967) *Het laatste woord. De aäronitische zegen Numeri 6:22-27*, Kampen: Kok.
- <sup>21</sup> Raad voor Volksgezondheid en Samenleving (2017) *Zonder context geen bewijs. Over de illusie van evidence-based practice in de zorg.* Den Haag. Beschikbaar op: <https://www.raadrvs.nl/documenten/publicaties/2017/06/19/zonder-context-geen-bewijs> (17 oktober 2019).
- <sup>22</sup> Jan Groot, Niels den Toom en Elisabeth Posthumus Meyjes wil ik danken voor het meelesen en commentaar leveren bij de totstandkoming van deze rede. Dank aan Dineke Houtman voor verwijzingen naar literatuur over zegen.



Protestantse Theologische **Universiteit**

